

Սուրբ Աստուածածին Տաճարին Ջրհեղեղը Գեթսեմանի, Երուսաղէմ (13 Դեկտեմբեր, 1999)

30 տարիներ բացակայելէ ետք, 27 Նոյեմբեր, 1999, Թուականին Նիւ եորքէն (Ամերիկայէն) վերադարձայ վանք, Երուսաղէմ, իբրեւ անդամ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան: Անմիջապէս սկսայ կանոնաւորաբար մասնակցիլ եկեղեցական արարողութեանց:

Ինչպէս Սուրբ Յարութեան Տաճարի՝ Քրիստոսի Գերեզմանին վրայ եւ Բեթղեհէմի Ծննդեան Սուրբ Այրին մէջ, այնպէս ալ Գեթսեմանիի Սուրբ Աստուածածին Տաճարի Ս. Կոյսի Գերեզմանին վրայ տեղի կ'ունենան ամէնօրեայ պատարագներ, Հայերու եւ յոյներու կողմէ: Սուրբ Աստուածածին Տաճարը սեփականութիւնն է Հայոց եւ Յունաց:

Անցեալին, այս տաճարին Տեսուչը, օրուան պատարագիչը եւ պատարագին սպասարկողները եւ ժողովուրդը քալելով կ'երթային Գեթսեմանի, որ կը տեւէր մօտաւորապէս 25 վայրկեան: Իսկ այս օրերուս, վանքը կը տրամադրէ վանքապատկան մեքենայ մը, Աստուածամօր Տաճարի պատարագին մասնակցողները փոխադրելու, որ զիւրութիւն մըն է, մանաւանդ, տարիքաւոր վարդապետներուն համար եւ անձրեւոտ օրերուն:

Երուսաղէմ վերադառնալէս ի վեր, այս երկրորդ անգամն էր որ պատարագիչ էի Գեթսեմանիի Սուրբ Աստուածածին Տաճարին մէջ՝ երկուշաբթի օր, 13 Դեկտեմբեր,

1999: Այդ օր, առաւօտեան ժամը 8-ին մեքենայով մեկնեցանք Տաճար: Օղը ամպոտ էր եւ Թեթեւ կ'անձրեւէր: Տաճարը կը գտնուի Գեթսեմանիի ձորին մէջ՝ քաղաքին արեւելեան պարիսպէն անմիջապէս դուրսը եւ արեւմտեան ստորոտը Զիթենեաց լեռան: Հոն կը գտնուի Ս. Կոյս Աստուածածնի Գերեզմանը:

Երբ հասանք Աստուածամօր Տաճար, նշարեցինք որ Հայոց պարտէզը՝ Տաճարին արեւմուտքը բլրակի վրայ, ողողուած էր նախորդ գիշերուան անձրեւներու ջուրէն: Պարտէզը քարապատ ըլլալուն, ջուրերը հաւաքուած էին պատին ներսի կողմը եւ, ուրեմն, անմիջական վտանգ չէին սպառնար Տաճարին, որուն արտաքին գաւիթը 5.5 մեթր ցած էր պարտէզի մակերեսէն եւ «չոր» էր:

Ուրեմն, իջանք վար եւ մտանք Տաճար: Յոյները պատարագի մէջ էին: Սպասեցինք: Անոնք իրենց պատարագը վերջացուցին մօտաւորապէս ժամը 8:20-ին, եւ բոլորը մեկնեցան: Մենք սկսանք պատրաստութիւն տեսնել՝ Գերեզմանին ծածկոցները, եւ գետինի փոռցները տեղաւորել ու մոմերը վառել: Մինչ այդ, ես, որպէս պատարագիչ, սկսայ զգեստաւորուիլ:

Տաճարին Աստուածամօր Գերեզմանին վրայ շինուած է քառակողմանի քարէ կոթող մը՝ 3.78 մ. x 2.84 մ. x 2.95 մ. մեծութեամբ, որ ունի երկու մուտքեր, մին արեւմուտ-

եան պատին վրայ՝ 1.42 մ. x 54 սմ. մեծութեամբ, իսկ միւսը Հիւսիսային պատին վրայ՝ 1.25 մ. x 54 սմ. մեծութեամբ, եւ կայ կտոր ծակ մը 42 սմ. տրամագիծով կոթողին առաստաղին վրայ: Իսկ Գերեզմանը, 2.12 մ. x 1 մ. x 1.07 մ. մեծութեամբ, ժայռի մէջ փորուած եւ վրան մարմարով ծածկուած է: Այս Գերեզմանին վրայ է որ ամէն օր պատարագ կը մատուցուի:

Հետեւաբար, այդ օր Պատարագը սկսանք մօտաւորապէս ժամը 8:35-ին: Պատարագը երգողներն էին, Տաճարին Տեսուչը՝ Հայրիկ Վրդ. Գալայճեան, ուրարակիր Անդրանիկ Աղապապեան եւ բուրվառակիր Դաւիթ Գաբլանեան:

Պատարագը սկիզբէն մինչեւ Վերաբերումի մասը տեղի ունեցաւ մայր խորանին վրայ որ կցուած է կոթողին՝ Տաճարին կեդրոնը նայող արեւմտեան պատի արտաքին երեսին: Ուրեմն, Վերաբերումին սկիզբը առնելով մտայ Գերեզմանին «խուց»ը, շարունակելու պատարագը մինչեւ վերջ:

Ժամը 8:55-ին սկսայ լսել զօրաւոր տեղատարաւ անձրեւի ձայներ: Այդ ձայները զարմացուցին զիս, քանի որ կարելի չէր նման ձայներ լսել ոնէ ատեն: Որովհետեւ, Տաճարին կամարակապ առաստաղը շատ աւելի բարձր է քան Գերեզմանին կոթողը: 1963-1968 տարիներուն երբ ես Տաճարին Տեսուչն էի, անձրեւներ կ'ունենայինք, սակայն բնաւ անոնց ձայները Տաճարէն ներս չէին լսուէր: Սկսայ մըմնջալ, ըսելով, «Տէր, ողորմեա. այս ի՞նչ ձայներ են»: Այս մտածումներով եւ զգացումներով պատարագը կը շարունակուէր: Թէեւ լսեցի Տեսուչ

Հայր Սուրբին բարձրաձայն կանչը, առանց իմանալու թէ ի՞նչ կ'ըսէր եւ կամ թէ ի՞նչ էր պատահածը: Տաճարը պարապ ըլլալուն եւ բաց լուսամուտներ չունենալուն, ձայները կամ խօսուածքները կ'արձագանգուէին: Չմոռնալ որ իբրեւ պատարագիչ «խուց»ին մէջ էի եւ չէի կրնար գիտակցիլ Տաճարին մէջ կատարուած անցուդարձերուն:

Պատարագը երգուեցաւ մինչեւ քահանային «Եւ զքոյս ի քոյոց քեզ մատուցանեմք ըստ ամենայնի եւ յաղագս ամենեցուն» բաժինը: Այդ վայրկեանին, բուրվառակիր Դաւիթ գլուխը ներս մտցուց «խուց»ին արեւմտեան մուտքէն եւ ըսաւ ինծի, «Հայր Սուրբ, կարծեմ թէ պիտի չկարենանք շարունակել պատարագը»: Գլուխս ետեւ դարձուցի դէպի իրեն, եւ ըսի «ինչո՞ւ», երբ տեսայ թէ աղտոտ ջուր կը մտնէր Գերեզմանի բաժինը: Գերեզմանին մուտքը ցած ըլլալուն, գլուխս վար ծոցի տեսնելու համար ինչ էր պատահածը Տաճարէն ներս: Տեսայ որ Տաճարին յատակը սկսած էր ջուրով ծածկուիլ: Զգացի պատահածը եւ ըսի, «Շուտ ըրէ, հաւաքենք ամէն ինչ որպէսզի ջուրէն չվնասուին»: Մինչ այդ, նշմարեցի որ Տաճարի աստիճաններուն վարի մասէն ջուրը արագ կը հոսէր: Միաժամանակ, խորհեցայ թէ ջուրը չի բարձրանար գերեզմանաքարին բարձրութեան: Ուստի, գերեզմանաքարին վրայ եղածները թողուցի եւ ոտքիս տակի բարձր (մինտէրը), որ գետնին հաւասար դրուած էր վրան կենալու համար, ազատելու համար վերցուցի եւ սկիզբ առնելով «խուց»ին Հիւսիսային մուտքէն ելալ դուրս եւ մտայ Յունաց մատուոր

(Գերեզմանին ետեւը՝ արեւելեան կողմը), որ տակաւին չոր էր: Այդ կողմէն փախուստի ճամբայ չկար: Պէտք էր որոշել ինչ ընել եւ փրկել ինչ որ կարելի էր: Ձէի կրնար սկիհը այդպէս թողուլ: Մէջի գինին ամբողջութեամբ խմեցի եւ նշխարը կերայ: Հիմա պէտք էր պատարագի զգեստները հանել: Շուրջառը հանեցի, շապիկը վեր քաշեցի որ չթրջուի, քանի որ ջուրը այդ մատուռն ալ սկսած էր մտնել: Ջար բախդէն, վակասին կապը հանգուցուցեցաւ: Բուրվառակիր Դաւիթին ըսի, «Ուր է Տեսուչ Հայր Սուրբը»: Ըսաւ, «Ձեմ գիտեր, անիկա գնաց»: Յետոյ իմացանք որ Հայր Սուրբը գացած էր լուր տալու որ օգնութեան գան. այդ ձեւով ան ինքզինք ազատած էր: Ուրարակիր Անդրանիկ կարողացաւ բանալ Տաճարին մէջ գտնուող ջրանցքին կափարիչը որպէսզի ջուրը այդ տեղէն երթայ եւ Տաճարը ջուրով չչեցուի, եւ ապա եկաւ ու վակասիս հանգուցը քակեց: Ուստի, բոլորը հաւաքեցի եւ սկիհը առնելով գացի նեղ եւ երկար, 9 մ. x 2 մ. մեծութեամբ, տեսչարանը, որ կը գտնուի Տաճարին աստիճաններուն ստորոտը՝ արեւմտեան պատին մէջ: Մինչ այդ իրազեկ եղայ տեսնելով թէ ինչ արագութեամբ ջուրը ներս կը խուժէր Տաճարի դռնէն եւ դարվար գացող 45 աստիճաններէն՝ 6 մեթր լայնքով եւ 25 մեթր երկարութեամբ: Աներեւակայելի եւ անհաւատալի էր պատահածը. նման բանի ականատես չէի եղած երբեք:

Տաճարին յատակը ջուրով լեցուցաւ շուտով, եւ ջուրը սկաւ մտնել տեսչարան: Պէտք էր փրկել սկիհը եւ պատարագի հագուստները:

Տեսչարանէն ներս կային երկու երկաթեայ բարձր պահարաններ: Մտքէս ըսի, «Պահարաններուն վրան ապահով է, ջուրը հոն չի հասնիր»: Ուստի, սկիհը, մաղզման եւ զգեստները անոնց վրայ զետեղեցի: Անմիջապէս հագայ կօշիկներս: Ջուրը սկսած էր վեր բարձրանալ տեսչարանի ներքին սեմէն վեր եւ կօշիկներս ջուրի մէջ էին: Հետս պէտք էր առնէի վերարկուս, 30 տարուայ Հին պարեգօտս (էնթերիս) եւ ճգմուած վեղարս, որպէսզի առանց անոնց չմնայի, քանի որ միայն զանոնք ունէի: Տեսչարանէն դուրս ելայ: Տեսայ Պրն. Դաւիթը Տաճարի սանդխամատերուն արեւելեան պատին մօտ, որ կը փորձէր վեր բարձրանալ ինքզինք ազատելու համար: Ջուրի հոսանքին ձայնը ստեղծած էր մեծ արձագանգ, որուն պատճառաւ հեռուէն կարելի չէր զիրար հասկնալ: Թէ՛ խօսելով եւ թէ՛ նշաններով կը փորձէինք զգուշացնել զիրար: Կարելի չէր 45 աստիճաններուն կեդրոնէն վեր բարձրանալ առանց իյնալու: Քարէ աստիճանները շատ սահուն էին եւ ջուրին հոսանքը զօրաւոր: Աստիճաններուն լայնքով ջուրերը իրենց արագութեամբ պատերուն զարնուելով կը ստեղծէին մեծ ալիքներ, որոնց մէջէն անցնիլը դժուար էր: 45 սանդխամատերը երկարաձգուած են 25 մեթր հարաւ-հիւսիս ուղղութեամբ, կազմելով 65° աստիճան անկիւն, սկսելով Տաճարին երկաթեայ դռնէն դէպի Տաճար:

Թէեւ չփոթած չէի, սակայն կը մտածէի թէ ինչպէ՞ս պէտք էր դուրս ելլել առանց վնասուելու: Ցանկարժ տեսայ թէ յունաց կողմը (աստիճաններուն արեւելեան պատը) դրան

մօտ գտնուող մեծ անտուկը սկսաւ վար սահիլ ջուրին հետ: Քիչ ետք, նոյն կողմը, յունաց Սբ. Յովակիմ եւ Աննայի գերեզմաններուն մատրան պղինձէ մեծ աշտանակը նաեւ ինկաւ ջուրին Հոսանքէն:

Տաճարին ներսը մնացած էին երկու ուս օրթոտոքս մայրապետներ, որոնք դուրս հանել պէտք էր: Դրան մօտ էին Անդրանիկը, ուս եկեղեցական մը եւ դուրսէն օգնութեան հասնող անձ մը, որոնք կը փորձէին ներսը մնացողները ապահով դուրս հանել: Մինչ այդ Տաճարին դրան երկրորդ փեղկը բացին որպէսզի ջուրի Հոսանքին բարձրութիւնը իջեցնեն, դիւրացնելու համար անձերուն ազատումը: Այս անգամին, ջուրը աւելի մեծ քանակութեամբ սկսաւ ներս գալ:

Առաջին մայրապետը դուրս քաշեցին չուան անցնելով մէջքին: Երկրորդ մայրապետը չէր ուզեր դուրս ելլել, խորհելով թէ իր կեցած տեղը (արեւելեան պատը) ապահով էր: Խորհիմ թէ վախը պատած էր զինք եւ չէր ուզեր տեղէն չարժիլ: Ստիպեցին զինք որ առաջ անցնի: Պէտք եղաւ երեք Հոգիներու օգնութեան, որոնք չուան կապելով մէջքին, հրելով դուրս հանեցին զինք: Հոսանքին զօրութենէն խեղճը գրեթէ ընկղմեցաւ ջուրին մէջ: Կարգը եկաւ Պրն. Դաւիթին, զինք եւս դուրս հանեցին նոյն ձեւով:

Մինչ այդ, ես արդէն հասած էի դրան մօտ: Ի՞նչ տեսնեմ: Տաճարին արտաքին գաւիթը մէկ մեթր բարձրութեամբ, 20 մեթր երկարութեամբ եւ 15 մեթր լայնութեամբ ջուր լեցուած էր, (կազմելով 300 քառ. խորանարդ մեթր աւազան մը, որուն ջուրը կը խուժէր Տաճարէն

ներս): Ազատուողներէն վերջինը ես էի, որ չուանով դուրս քաշեցին: Բոլորս ալ մինչեւ մեր մէջքը ջուրի եւ աղտոտութեան մէջէն անցնելով ազատեցանք: Դուրսէն օգնութեան առաջին հասնողները այդ տեղ գտնուող 3 կամ 4 պաղեստինցիներն էին: Օգնութեան համար եկած էին ոստիկաններ շտապ օգնութեան մեքենաներով:

Կը տեսնէինք թէ ինչպէս ջուրը կը թափուէր գաւիթը: Ան կը Հոսէր ջրվէժի նման հայոց պարտէզի 15 մեթր երկար եւ 5.5 մեթր բարձր պատէն, որ ունէր 13 պատուհաններ: Եթէ այդ պատուհանները ջուրերուն հետ եկած աղտոտութեամբ մասամբ մը գոցուած չըլլային, պարտէզը հաւաքուած ջուրը շատ աւելի արագութեամբ պիտի լեցուէր գաւիթը եւ անկէ ալ Տաճարը: Այդ ջուրը այդպէս իջնելով, մօտ երկու ժամէն Տաճարը լեցուեցաւ ջուրով մինչեւ կամարները՝ 7 մեթր բարձրութեամբ:

Այդպէս թաց եւ աղտոտ վիճակով կարելի չէր մնալ եւ սպասել: Գացինք մեր պարտէզին մէջ արեւմտեան կողմը բարձրութեան վրայ գտնուող Տեսչին բնակարանը հանգչելու: Մեզի թէյ եւ vodka հրամցուեցաւ տաքնալու համար:

Վանքէն եկած էին սարկաւազներ եւ ուսանողներ օգնելու համար: Վանքապատկան մեքենան նստանք եւ վերադարձանք վանք մաքրուելու:

Կէսօրուայ ճաշէն ետք, Արիս Սրբազան, Հայկ Սարկաւազ Միրզախանեան, Ճօյս Սուլահեան եւ ես միասին եկանք տեսնելու թէ ինչ վիճակի մէջ էր Տաճարը: Գաւիթին ջուրը պարպուած էր եւ պատէն

այլեւս ջուր չէր վազեր: Կառավարութիւնը յատուկ մեքենաներ բերած էր եւ սկսած էին Տաճարին ջուրը պարպել: Հետո առի JVC շարժանկարի մեքենաս՝ նկարահանելու համար: Հայկ Սարկաւագին տուի զայն որ մանրամասն նկարէ ամէն տեղ:

Ինչպէս յիշեցի, Սուրբ Աստուածածին Տաճարը կը գտնուի Գեթսեմանիի ձորին մէջ: Տաճարին յատակը մօտաւորապէս 15 մեթր ցած է փողոցի ճամբէն, եւ ուրեմն, ենթակայ է ողողումներու: Անցեալին պատահած է ողողումներ: Կ'ըսուի թէ 1956 թուին եղած է ասկէ աւելի մեծ ջրհեղեղ մը, որուն պատճառաւ գերեզմաններ բացուած են: Իսկ 1970-ական թուականներուն եղած է մասնակի ջրհեղեղ մը:

Տաճարը ողողումներու չենթարկուելու համար, յատուկ ջրանցքներ շինուած են: Ըստ քաղաքապետարանի լուրին, այդ ջրանցքները մաքրուած էին ամիսներ առաջ: Ուրեմն, Տաճարի այս ջրհեղեղին պատճառ կը նկատեն ջրանցքներուն անձրեւի հետ վար իջնող աղտերով փակուելուն: Կարելի է նաեւ պատճառ նկատել ջրանցքներուն լաւ չմաքրուիլը: Տաճարի գաւիթին հարաւ-արեւմուտեան անկիւնը կայ մեծ մուտքով ջրանցք մը, որ մասամբ մը խցուած կրնար ըլլալ եւ կամ թէ անբաւարար էր այդ ջուրի զանգուածը պարպելու:

Յամենայն դէպս, ջրհեղեղը մեծ վնասներ հասցուց թէ՛ Հայոց եւ թէ՛ յունաց: Քանդուեցան խորաններ, փճացան եկեղեցական զգեստներ, գիրքեր, պատկերներ եւ այլ առարկաներ: Պատերուն կցուած գեղեցիկ փայտեայ դարակները

տեղահան եղան եւ փճացան: Այս բոլորէն զատ տաճարին պատերը խոնաւութիւն ծծեցին: Ժամանակ պիտի առնէ մինչեւ որ անոնք չորնան: Այս դէպքին պատճառաւ ամէնօրեայ պատարագները ժամանակաւոր դադրեցան, մինչեւ որ Տաճարը կարգի դրուի եւ պատրաստ ըլլայ արարողութեանց համար:

Տաճարին վերաբացումը կատարուեցաւ ակնկալուածէն շատ աւելի կանուխ: Ծնորհիւ երկու Տեսուչներուն, Հայ եւ յոյն, Տաճարը պատրաստ էր նուազագոյն պահանջները զոհացնելով, սկսելու համար ամէնօրեայ պատարագները: Սուրբ Ծննդեան տօնին առիթով մաքրութեան եւ նորոգութեան աշխատանքները աւելի արագ եղան: Յոյներ Ս. Ծնունդը տօնեցին Յունուար 7-ին, իսկ Հայերը՝ Յունուար 19-ին (ըստ Հին տոմարի Հաշուարկութեան):

Հետեւաբար, Տաճարը վերաբացուեցաւ 7 Յունուար, 2000, թուականին: Այնպէս պատահեցաւ որ վերաբացման պատարագիչը ես էի դարձեալ:

Տաճարին մէջ կան ութ խորաններ, ներառեալ Ս. Կոյսի Գերեզմանը ուր Սուրբ Պատարագ կը մատուցուի ամէն օր: Այդ խորաններէն չորսը կը պատկանին Հայոց, եւ երեքը կը պատկանին յունաց: Իսկ Գերեզմանը իր կոթողով կը պատկանի Հայոց եւ յունաց Հաւասարապէս:

Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան
Ականատես վկայ